

Maxkamova Muborak Yusupovna
Renessans ta'lim universiteti
“Pedagogik ta'lim va psixologiya” kafedrası
professori

BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI

Annotatsiya. Mazkur maqolada bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini shakllantirish va rivojlantirishda muhim hisoblangan pedagogik shart-sharoitlar tahlil qilingan. Kasbiy kompetentlik tushunchasining mohiyati ochib berilgan, uni rivojlantirishda ta'lim muhitining roli, innovasion pedagogik texnologiyalardan foydalanish, amaliy faoliyatni kuchaytirish hamda refleksiv yondashuvning ahamiyati ilmiy-nazariy jihatdan asoslab berilgan. Bo'lajak o'qituvchilar uchun egallanishi mumkin bo'lgan pedagogik kompetentlikning rivojlanish darajasini aniqlaydigan kompetensiyalar majmuasi mazmuni yoritilgan.

Kalit so'zlar: kasbiy kompetentlik, bo'lajak o'qituvchi, pedagogik shart-sharoit, pedagogik ta'lim, innovasion texnologiyalar, amaliy tayyorgarlik.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ

Аннотация. В данной статье проанализированы педагогические условия, являющиеся важными в формировании и развитии профессиональных компетенций будущих учителей. Раскрыта суть концепции профессиональной компетентности, научно-теоретически обоснована роль образовательной среды в ее развитии, использование инновационных педагогических технологий, усиление практической деятельности и значение рефлексивного подхода. Для будущих учителей освещен комплекс компетенций, определяющих степень развития педагогической компетентности.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, будущий преподаватель, педагогические условия, педагогическое образование, инновационные технологии, практическая подготовка.

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS

Annotation. This article analyzes the pedagogical conditions that are important in the formation and development of professional competencies of future teachers. The essence of the concept of professional competence is revealed, the role of the educational environment in its development, the use of innovative pedagogical technologies, the strengthening of practical activities and the importance of a reflective approach are scientifically and theoretically justified. For future teachers, a set of competencies is highlighted that determine the degree of development of pedagogical competence.

Key words: professional competence, future teacher, pedagogical conditions, pedagogical education, innovative technologies, practical training.

Jamiyat taraqqiyotining hozirgi bosqichida ta'lim tizimi oldida turgan asosiy vazifalardan biri – yuqori malakali, raqobatbardosh, ijodkor va mas'uliyatli o'qituvchilarni tayyorlashdir. Bu

esa bo'lajak o'qituvchilarda nafaqat chuqur nazariy bilimlarni, balki yuqori darajadagi kasbiy kompetentlikni shakllantirishni talab qiladi. Shu nuqtai nazardan, pedagogik ta'lim jarayonida kasbiy kompetentlikni rivojlantirishga xizmat qiluvchi samarali pedagogik shart-sharoitlarni aniqlash dolzarb ahamiyat kasb etadi. Kasbiy kompetentlik – o'qituvchining pedagogik faoliyatni samarali amalga oshirish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma, malakalar, shaxsiy sifatlar va qadriyatlar majmuidir. U o'qituvchining ta'lim-tarbiya jarayonini rejalashtirish, tashkil etish, baholash va takomillashtirish qobiliyatida namoyon bo'ladi.

Yurtimizda faol, intiluvchan, iqtidorli va yuksak ma'naviy-axloqiy fazilatlariga ega, zamonaviy bilim hamda kasblarni chuqur egallagan - bugungi va ertangi kunimizning hal qiluvchi kuchi bo'lgan yoshlarni voyaga etkazish uchun barcha shart-sharoit va imkoniyatlar yaratilgan. Bugungi kunda fan va texnika rivoji ta'lim va uning natijalariga qo'yiladigan talablarni tubdan o'zgartirishni talab etmoqda. Shunga asosan, yangi avlod standartlarini yaratish pedagoglarning oldiga muhim vazifa qilib qo'yilmoqda.

Yuqoridagi dolzarb muammolarni bartaraf etish maqsadida, ta'lim jarayonlarini turli yangicha yondashuvlar asosida tashkil qilish maqsadga muvofiq sanaladi. Muxtaram prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev "Yoshlarimiz mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma'naviy salohiyatga ega bo'lib, dunyo miqyosida o'z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo'sh kelmaydigan insonlar bo'lib kamol topishi, baxtli bo'lishi uchun davlatimiz va jamiyatimizning bor kuch va imkoniyatlarini safarbar etamiz", degan fikrlari ham mustaqil O'zbekistonimiz yoshlarini erkin fikrlashni tarkib toptirishga qaratilayotgani ham e'tibordan holi emas. Shunday ekan biz o'qituvchilar hozirgi yangi davr talabi asosida darslarni zamonaviy yondashuvlar asosida tashkil qilishimiz oldimizdagi yuksak vazifalardan biridir. Ushbu muammoli vaziyatdan chiqishning yagona yo'li - oliy ta'limda yangicha, ya'ni kompetent yondashuvni joriy etishdir.

Kompetent yondashuv talabdan bilim va ko'nikmalarni alohida-alohida emas, balki yaxlitlikda egallashni talab etadi. Mazkur talab bilan bog'liqlikda, o'z navbatida, o'qitish metodlarini tanlash tizimi ham o'zgarishga uchraydi. O'qitish metodlarini tanlash va amaliyotda qo'llash ta'lim jarayonida qo'yiladigan talablarga muvofiq keladigan kompetensiya va funksiyalarni takomillashtirishni talab etadi. Ushbu muammoli vaziyatdan chiqishning yagona yo'li - oliy ta'limda yangicha, ya'ni kompetent yondashuvni joriy etishdir. Kompetent yondashuv tinglovchidan bilim va ko'nikmalarni alohida-alohida emas, balki yaxlitlikda egallashni talab etadi. Mazkur talab bilan bog'liqlikda, o'z navbatida, o'qitish metodlarini tanlash tizimi ham o'zgarishga uchraydi. O'qitish metodlarini tanlash va amaliyotda qo'llash ta'lim jarayonida qo'yiladigan talablarga muvofiq keladigan kompetensiya va funksiyalarni takomillashtirishni talab etadi. Kompetent yondashuv oliy ta'limni modernizatsiyalash nuqtayi nazaridan yangi pedagogik voqelik hisoblanadi. Mazkur yondashuv doirasida amaliy faoliyat tajribasi, kompetensiya va kompetentlikni didaktik birliklar sifatida ko'rib chiqish hamda ta'limning an'anaviy uch elementi (triada) - "bilim - ko'nikma - malaka"ni oltita birlik (sektet) - "bilim - ko'nikma - malaka - amaliy faoliyat tajribasi - kompetensiya - kompetentlik" tarzida tahlil qilish talab etiladi. Dastlab "kompetensiya" tushunchasining mohiyatini aniqlashtirib olish zarur. Kompetensiya (lotincha so'z bo'lib, erishaman, to'g'ri kelaman ma'nolarini bildiradi) - sub'yektning maqsadni qo'yish hamda unga erishish uchun tashqi va ichki zaxiralarni samarali amalga oshirishga tayyorgarligi, boshqacha qilib aytganda, bu sub'yektning muayyan faoliyat obyektini bilan bog'liq muammolarni muvaffaqiyatli hal etishga doir shaxsiy qobiliyatidir. Shuni alohida ta'kidlash lozimki, "kompetensiya" tushunchasiga berilgan aksariyat ta'riflar kasbiy ta'lim, kasbiy faoliyat bilan bog'liqlikda bayon etilgan. Biroq umumiy o'rta ta'lim bilan bog'liqlikda mazkur tushuncha innovatsiya tavsifiga ega bo'lganligi sababli, uning mohiyatini aniqlashtirishga alohida ehtiyoj mavjud.

Kompetensiya - lotincha "*Competentia*" so'z bo'lib, o'zbek tilidagi lug'aviy ma'nosi "inson yaxshi biladigan", "tajribaga ega bo'lgan" kabi ma'nolarni bildiradi.

Kompetensiya-sohaga oid bilim, ko'nikma, malaka, qarashlar majmui, shaxsning qadriyati va sifatleri, kvalifikatsiyaning namoyon bo'lishi yoki ta'sir ko'rsatish qobiliyati.

Kompetentlik - biron bir ishni samarali qila olish qobiliyati, ishni bajarishda talablarni qondira olish qobiliyati, aniq ishchi funksiyalarni bajarishda talablarni qondira olish qobiliyati
Kompetentlik-muayyan lavozimga mos o'z kasbining mohir egasi bo'lgan shaxsga xos sifat.

Kasbiy kompetentlik - mutaxassis tomonidan kasbiy faoliyatni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarning egallanishi va ularni amalda yuqori darajada qo'llay olinishidir .

L.M.Mitina pedagogik kompetentlik - deganda predmet haqidagi bilimlar, o'qitish metodikasi va didaktikasi, pedagogik muloqot ko'nikma va malakasi, shuningdek o'z-o'zini rivojlantirish, o'z-o'zini takomillashtirish, o'zo'zini amalga oshirish usullari va vositalarining uyg'un birlashishini tushungan .

U pedagogik kompetentlik tuzilmasida quyidagi uchta tashkil etuvchini ajratgan: faoliyatli, kommunikativ va shaxsiy. L.M.Mitina tomonidan taklif etilgan pedagogik kompetentlikni tuzilmashtirishdan kelib chiqqan holda, biz, bo'lajak mutaxassislar uchun egallanish darajasi pedagogik kompetentlikning rivojlanish darajasini aniqlaydigan quyidagi kompetensiyalar majmuasi etarli va zarur deb hisoblaymiz:

- faoliyatli yoki maxsus kompetensiya (bilim, ko'nikma, malaka va pedagogik faoliyatni amalga oshirishning individual usullari);
- shaxsiy yoki kasbiy kompetensiya (kasbiy o'z-o'zini takomillashtirish va o'zo'zini amalga oshirishga oid bilim, ko'nikma va malakalar);
- kommunikativ kompetensiya (pedagogik faoliyatni ijodiy amalga oshirishga oid bilim, ko'nikma va malaka)

Professionallik va kompetentlik tushunchalari umumiy xususiyatlarga ega. Shuni ta'kidlash kerakki, har doim ham belgilangan talablar va standartlarga to'liq mos keladigan odamlar chinakam professionallar bo'lavermaydi, sabab, ba'zilar bilimlarni amalda qanday qo'llashni bilishmaydi, demak, bunday pedagogik faoliyat samarasiz bo'lib qolaveradi.

Kasbiy pedagogik kompetensiyalarni alohida turlarga ajratish maqsadga muvofiqdir:

- maxsus pedagogik kompetensiya;
- pedagogik faoliyatni zarur darajada amalga oshirish uchun etarli ma'lumotga ega bo'lish. Bundan tashqari, pedagogning o'z kasbiy darajasini munosib baholay olishi va mutaxassis sifatida o'z rivojlanishini belgilash qobiliyati ushbu turga bog'liq;
- ijtimoiy pedagogik kompetensiya;
- ijtimoiy vakolat darajasi pedagogning hamkasblari bilan munosabatlarni samarali qurishi, birgalikdagi harakatlarni rejalashtirish qobiliyatini belgilaydi. Samarali aloqa ko'nikmalari, pedagogik madaniyat va ish natijalari uchun javobgarlik;
- bularning barchasi ijtimoiy pedagogik kompetensiya tushunchasiga kiritilgan; - shaxsiy pedagogik kompetensiya;
- bu pedagogik ishni oqilona tashkil etish qobiliyati bo'lib, vaqtni boshqarish, shaxsiy o'sishga intilish uning asosiy tarkibiy qismlaridir.

Shaxsiy pedagogik kompetensiyaning yuqori darajasi ega bo'lgan ishchilar charchashga kamroq moyil, vaqt bosimida ishlashga qodir.

O'qituvchining kasbiy kompetentlik sifatleri

1. O'quvchilarda motivatsiyani shakllantirish.
2. Ta'lim jarayonini rejalashtirish, baholash, qayta aloqani o'rnatish.
3. Axborot kommunikatsiya texnologiyalarini bilish.
4. O'z ustida ishlash.
5. Pedagogika va psixologiyaga oid bilimlarga ega bo'lish.
6. O'z fanini mukammal bilish.
7. Ta'lim muhitiga yangilik kiritishi.

Kasbiy kompetentlikning tarkibiga kasbiy faoliyatdagi kompetentlik, kasbiy muloqotdagi kompetentlik, mutaxassisning o'z kasbini nomoyon eta olishdagi kompetentligini kiritish mumkin.

Kasbiy kompetentlikni rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari

Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish quyidagi pedagogik shart-sharoitlar ta'minlangan taqdirda samarali kechadi:

1. Kompetentlikka yo'naltirilgan ta'lim muhitini yaratish.

Ta'lim jarayoni talabani faol sub'ekt sifatida ishtirok etishga undaydigan, mustaqil fikrlash va qaror qabul qilish imkoniyatini beruvchi muhitda tashkil etilishi lozim.

2. Innovasion pedagogik texnologiyalardan foydalanish.

Muammoli ta'lim, loyiha usuli, keys-stadi, interaktiv metodlar bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy fikrlash va amaliy kompetensiyalarni rivojlantiradi.

3. Amaliy tayyorgarlikni kuchaytirish.

Pedagogik amaliyot, modellashtirilgan darslar, mikrota'lim orqali nazariy bilimlarni amaliyot bilan uyg'unlashtirish kasbiy kompetentlik shakllanishining muhim omili hisoblanadi.

4. Refleksiv faoliyatni tashkil etish.

Talabalarning o'z faoliyatini tahlil qilishi, yutuq va kamchiliklarini anglashi kasbiy o'z-o'zini rivojlantirishga zamin yaratadi.

Xulosa qilib aytish lozimki shaxsga ta'lim va tarbiya berishda nafaqat ta'lim oluvchiga ta'limning yo'naltirilishi, balki o'qituvchining pedagogik faoliyatga psixologik tayyorligi muhimdir. Bunday hollarda o'qituvchining kasbiy kompetentlik darajasiga alohida e'tibor qaratishni talab etadi. Ta'lim tizimida kompetentli yondashuv ta'lim islohatlarining konseptual asoslari sifatida qabul qilinishi, ta'lim tizimiga kompetentli yondashuvning joriy etilishi ta'lim maqsadi, mazmuni, o'qitish shakli, o'qitish usullari, pedagogik va axborot texnologiyalari, nazorat usullarini hamda ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchi rovida jiddiy o'zgarishlarni amalga oshirishni talab etadi. O'qituvchining kasbiy kompetentligini tarkib toptirish uchun pedagogik oliy ta'limda tub o'zgarishlarni amalga oshirish kerak. Oliy ta'lim Davlat ta'lim standarti, o'quv dasturi va darsliklarni takomillashtirish yo'nalishida muayyan ishlar olib borilayotgan bir paytda, mavjud an'anaviy mazmundan voz kechish qiyin kechsada, ta'lim mazmunini yanada aniqlashtirish lozim bo'ladi. Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish uzluksiz va tizimli jarayon bo'lib, u maqsadga yo'naltirilgan pedagogik shart-sharoitlarni talab qiladi. Ta'lim muhitining mazmunan yangilanishi, innovasion texnologiyalarning qo'llanilishi, amaliy faoliyat va refleksiyaning uyg'unligi kelgusi pedagog kadrlarning kasbiy etukligini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Sayidahmedov N. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya. – T.: OPI, 2003.
2. Sultonova G.A. Pedagogik mahorat. – T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 2005.
3. Muslimov N.A., Urazova M.B., Eshpulatov Sh.N. (2013). Kasb ta'limi o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi. - T.: Fan va texnologiya nashriyoti.
4. Тожибоева, Г. Р. (2020). Психолого-педагогическая компетентность учителя начальных классов. Science and World, 1(77), 32-33.
5. Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari. Toshkent, 2015.
6. M.M. Axmedjanov, B.Q. Xo'jaev, Z.D. Hasanova. Pedagogik mahorat-Buxoro Davlat universiteti, 2014.